

MUHAMMAD AL-XORAZMIY
NOMIDAGI TATU FARG'ONA FILIALI
FERGANA BRANCH OF TUIT
NAMED AFTER MUHAMMAD AL-KHORAZMI

“AL-FARG‘ONIIY AVLODLARI”

ELEKTRON ILMIY JURNALI | ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

TA'LIMDAGI ILMIY, OMMABOP VA ILMIY TADQIQOT ISHLARI

4-SON 1(8)
2024-YIL

TATU, FARG'ONA
O'ZBEKISTON

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VAZIRLIGI

MUHAMMAD AL-XORAZMIY NOMIDAGI
TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI
FARG'ONA FILIALI

Muassis: Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Farg'ona filiali.

Chop etish tili: O'zbek, ingliz, rus. Jurnal texnika fanlariga ixtisoslashgan bo'lib, barcha shu sohadagi matematika, fizika, axborot texnologiyalari yo'nalishida maqolalar chop etib boradi.

Учредитель: Ферганский филиал Ташкентского университета информационных технологий имени Мухаммада ал-Хоразми.

Язык издания: узбекский, английский, русский. Журнал специализируется на технических науках и публикует статьи в области математики, физики и информационных технологий.

Founder: Fergana branch of the Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khorazmi.

Language of publication: Uzbek, English, Russian. The magazine specializes in technical sciences and publishes articles in the field of mathematics, physics, and information technology.

2024 yil, Tom 1, №4
Vol.1, Iss.4, 2024 y

ELEKTRON ILMIY JURNALI

ELECTRONIC SCIENTIFIC JOURNAL

«Al-Farg'oniylar avlodlari» («The descendants of al-Fargani», «Potomki al-Fargani») O'zbekiston Respublikasi Prezidenti administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligida 2022-yil 21 dekabrda 054493-son bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal OAK Rayosatining 2023-yil 30 sentabrdagi 343-sonli qarori bilan Texnika fanlari yo'nalishida milliy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Tahririyat manzili:
151100, Farg'ona sh.,
Aeroport ko'chasi 17-uy,
202A-xona
Tel: (+99899) 998-01-42
e-mail: info@al-fargoniy.uz

Qo'lyozmalar taqrizlanmaydi va qaytarilmaydi.

FARG'ONA - 2024 YIL

TAHRIR HAY'ATI

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Muxtarov Farrux Muhammadovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Farg'ona filiali direktori, texnika fanlari doktori

Arjannikov Andrey Vasilevich,

Rossiya Federatsiyasi Sibir davlat universiteti professori, fizika-matematika fanlari doktori

Satibayev Abdugani Djunosovich,

Qirg'iziston Respublikasi, Osh texnologiyalari universiteti, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Rasulov Akbarali Maxamatovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali Axborot texnologiyalari kafedrasida professori, fizika-matematika fanlari doktori

Yakubov Maksadxon Sultaniyazovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU «Axborot texnologiyalari» kafedrasida professori, t.f.d., professor, xalqaro axborotlashtirish fanlari Akademiyasi akademigi

G'ulomov Sherzod Rajaboyevich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Kiberxavfsizlik fakulteti dekani, Ph.D., dotsent

G'aniyev Abduxalil Abdjalilovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Kiberxavfsizlik fakulteti, Axborot xavfsizligi kafedrasida t.f.n., dotsent

Zayniddinov Hakimjon Nasritdinovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Kompyuter injiniringi fakulteti, Sun'iy intellekt kafedrasida texnika fanlari doktori, professor

Abdullayev Abdujabbor,

Andijon mashinosozlik instituti, Iqtisod fanlari doktori, professor

Qo'ldashev Obbozjon Hakimovich,

O'zbekiston milliy universiteti huzuridagi Yarimo'tkazgichlar fizikasi va mikroelektronika ilmiy-tadqiqot instituti, texnika fanlari doktori, professor

Ergashev Sirojiddin Fayazovich,

Farg'ona politexnika instituti, elektronika va asbobsozlik kafedrasida professori, texnika fanlari doktori, professor

Polvonov Baxtiyor Zaylobiddinovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha direktor o'rinbosari

Zulunov Ravshanbek Mamatovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali Dasturiy injiniring kafedrasida dotsenti, fizika-matematika fanlari nomzodi

Abdullaev Temurbek Marufovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Axborot texnologiyalari kafedra mudiri, texnika fanlar bo'yicha falsafa doktori

Zokirov Sanjar Ikromjon o'g'li,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Jurnal quyidagi bazalarda indekslanadi:

Eslatma! Jurnal materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

MUNDARIJA | ОГЛАВЛЕНИЕ | TABLE OF CONTENTS

Rasulov Akbarali Maxamatovich, Ibroximov Nodirbek Ikromjonovich, To'xtasinov Azamat G'ofurovich, NOYOB MIS METALL KLASTERLARINING GEOMETRIK TUZILISHINI KOMPYUTER EKSPERIMENTI ORQALI TADQIQ ETISH	7-11
Далиев Бахтиёр Сирожидинович, Решение уравнения Абеля методом оптимальных квадратурных формул	12-15
Saidov Mansurjon Inomjonovich, Tartiblangan statistikalarda baholarni topish usullari	16-21
Kayumov Ahror Muminjonovich, TRIKOTAJ TO'QIMASI TARKIBIDAGI IP XUSUSIYATLARI VA DEFORMATSIYAGA TA'SIRI	22-27
Muradov Farrux Abdukaxarovich, Kucharov Olimjon Ruzimurotovich, Narzullayeva Nigora Ulugbekovna, Eshboyeva Nodira Faxriddinovna, GAZLI ARALASHMALAR VA ZARARLI MODDALARNING ATMOSFERADA TARQALISHI MASALASINI YUQORI TARTIBLI APPROKSIMATSIYANI QO'LLAGAN HOLDA UNI SONLI YECHISH ALGORITMI	28-37
Maniyozov Oybek Azatboyevich, NAVIER-STOKES TENGLAMASINI KLASSIK HAMDA KLASSIK BO'LMAGAN YECHIMLARINI VA UNING O'ZIGA XOSLIGI	38-44
Tillavoldiyev Azizbek Otobek o'g'li, Tibbiy tasvirlarda reprezentativ psevdooobyektlarni segmentatsiyalash algoritmi	45-51
Fayziev Shavkat Ismatovich, Karimov Sherzod Sobirjonovich, Muxtarov Alisher Muxtorovich, DDoS hujumlarni aniqlashda neyron tarmoqlarga asoslangan gibrid modellarni ishlab chiqish	52-58
Rasulmuxamedov Maxamadaziz Maxamadaminovich, Shukurova Shohsanam Bahridin qizi, Mirzaeva Zamira Maxamadazizovna, MURAKKAB SHAKLLI, HAJMLI JISMLARNING ELASTOPLASTIK DEFORMATSIYASINING MATEMATIK MODELLARINI QURISH	59-63
Uzakov B.M., Melikuziyev M.R., TARELKALI TURDAGI REKTIKATSIYA KOLONNANING HARORAT KO'RSATKICHLARINI MOSLASHUVCHAN BOSHQARISH	64-72
Порубай Оксана Витальевна, Эволюционные алгоритмы в задачах оптимизации режимов работы региональных энергосистем	73-77
Musayev Xurshid Sharifjonovich, TRIKOTAJ TO'QIMA TASVIRLARINI ANIQLASH VA RAQAMLI ISHLOV BERISH USULLARI	78-81
Нурдинова Разияхон Абдихаликовна, ПОЛУПРОВОДНИКИ КАК МАТЕРИАЛЫ ДЛЯ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ТЕРМОГЕНЕРАТОРОВ В МЕДИЦИНЕ	82-85
Мовлонов Пахловон Ибрагимович, ДЕГРАДАЦИЯ СЭ ПОД ДЕЙСТВИЕМ ИЗЛУЧЕНИЯ ВИДИМОЙ ОБЛАСТИ СПЕКТРА И ИОНИЗИРУЮЩЕЙ РАДИАЦИИ	86-90
Севинов Жасур Усманович, Темербекова Барнохон Маратовна, Маманазаров Улугбек Бахтиёр угли, Бекимбетов Баходир Маратович, Синтез методов цифровой регистрации в системах сбора и обработки измерительной информации для обеспечения достоверности в информационно-управляющих системах	91-96
O.S.Rayimdjonova, ISSIQLIK VA OPTOELEKTRON O'ZGARTIRGICHLARNING ASOSIY TAVSIFLARI VA UMUMIY MASALALARI	97-100
Muradov Farrux Abdukaxarovich, Narzullayeva Nigora Ulugbekovna, Kucharov Olimjon Ruzimurotovich, Eshboyeva Nodira Faxriddinovna, ATMOSFERANING CHEGARAVIY QATLAMIDA GAZLI ARALASHMALAR VA ZARARLI MODDALARNING TARQALISHI MASALASINI O'ZGARUVCHILARNI ALMASHTIRISH USULI YORDAMIDA IFODALASH VA UNING SONLI YECHISH ALGORITMI	101-107
Акбаров Давлатали Егиталиевич, Акбаров Умматали Йигиталиевич, Кучкоров Мавзуржон Хурсанбоевич, Умаров Шухратжон Азизжонович, РАЗРАБОТКА АЛГОРИТМА СИММЕТРИЧНОГО БЛОЧНОГО ШИФРОВАНИЯ НА ОСНОВЕ СЕТИ ФЕЙСТЕЛЯ ПО КРИПТОСТОЙКИМИ БАЗОВЫМИ ТАБЛИЧНЫМ ПРЕОБРАЗОВАНИЯМИ	108-113
Xolmatov Abrorjon Alisher o'g'li, Xoshimov Baxodirjon Muminjonovich, MAZUTNI REKTIKATSIYALASH QURILMALARINING VAKUUM YARATISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	114-125
Goipova Xumora Qobiljon qizi, Dasturiy ta'minotdagi xatolarni avtomatik topish va tuzatish uchun o'qitiladigan algoritmlar	126-129
Xudoykulov Z.T., Xudoynazarov U.U., YETARLI GOMOMORFIK SHIFRLASH ALGORITMLARI YORDAMIDA AXBOROTNI KRIPTOGRAFIK HIMOYALASH	130-135
Калашников Виталий Алексеевич, ОБОСНОВАНИЕ НЕОБХОДИМОСТИ СОЗДАНИЯ СПЕЦИАЛЬНОГО АГРЕГАТА ДЛЯ ПОСЕВА СЕМЯН ПШЕНИЦЫ В МЕЖДУРЯДЬЯ ХЛОПЧАТНИКА И ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОСНОВНЫХ ПАРАМЕТРОВ ШАРНИРНО-ПОЛОЗОВИДНОГО СОШНИКА	136-143
Ermatova Zarina Qaxramonovna, To'qimachilik sanoatida Linter qurilmalarining ahamiyatini o'rganish va kuzatish	144-146
Tolipov Nodirjon Isaqovich, Madibragimova Iroda Mukhamedovna, ON A NON-CORRECT PROBLEM FOR A BIHARMONIC EQUATION IN A SEMICIRCLE	147-151
Xudoykulov Zarif Turakulovich, Qozoqova To'xtajon Qaxramon qizi, PRESENT YENGIL VAZNLI KRIPTOGRAFIK ALGORITMINING TAHLILI	152-157
D.S.Yaxshibayev, A.H.Usmonov, Yer osti sizot suvlari sathi o'zgarishini matematik modellashtirish va sonli tadbiq qilish	158-162

MUNDARIJA | ОГЛАВЛЕНИЕ | TABLE OF CONTENTS

Tojimatov Dostonbek Xomidjon o'g'li, KIBERRAZVEDKA AMALIYOTIDA IOC, LOG VA DARK WEB MONITORING MA'LUMOTLARINING INTELLEKTUAL INTEGRATSIYASIGA ASOSLANGAN KIBERTAHDIDLARNI ERTA ANIQLASH MODELI	163-167
Mirzayev Jamshid Boymurodovich, MATNLI MA'LUMOTLARNI YASHIRIN UZATISHDA STEGANOGRAFIK USULLARDAN FOYDALANISH	168-172
Kabildjanov Aleksandr Sabitovich, Pulatov G'iyos Gofurjonovich, Pulatova Gulxayo Azamjon qizi, LSTM MODELI ASOSIDA OB-HAVO SHAROITLARINING YURAK-QON BOSIMI KASALLIKLARIGA TA'SIRINI BASHORATLASH	173-177
Erejevov Keulimjay Kaymatdinovich, SHAXSNI OVOZI ORQALI IDENTIFIKATSIYALASH ALGORITMLARI	178-183
Muxtarov Ya., Obilov H., OPERATOR USULI YORDAMIDA O'ZGARMAS KOEFFITSIENTLI CHIZIQLI DIFFERENSIAL TENGLAMALAR SISTEMASINI INTEGRALLASH	184-188
Tillaboev Muxiddinjon, PILLANI NAMLIGINI O'LCHISHNING OPTOELEKTRON QURILMASI	189-192
Atajonova Saidakhon Boratalievna, Khasanova Makhinur Yuldashbayevna, INTEGRATION OF HYBRID SYSTEM ANALYSIS METHODS TO IMPROVE DECISION-MAKING EFFICIENCY	193-196
Зулунув Равшанбек Мамагович, ТЕХНОЛОГИИ ROBOTIC PROCESS AUTOMATION В МЕДИЦИНЕ	197-200
Aliyev Ibratjon Xatamovich, Bilolov Inomjon Uktamovich, CREATING A MODEL OF THE FALL OF SOLAR ENERGY IN CERTAIN COORDINATES	201-204
Akbarov Xatam Ulmasaliyevich, Ergashev Dilshodbek Mamasidiqovich, RDB TOKARLIK DASTGOHIDA ISHLOV BERISH JARAYONINING MATEMATIK MODELINI YARATISH	205-209
Абдуллаев Темурбек Маруфжонович, Козлов Александр Павлович, Разработка интеллектуальной системы управления освещением на основе IoT - технологий	210-219
O'rinboevyev Johongir Kalbay o'g'li, Nugmanova Mavluda Avaz qizi, KLASSTERLASH USULLARI YORDAMIDA NUTQNI AVTOMATIK SEGMENTATSIYALASH	220-225
Dalibekov Lochinbek Rustambekovich, 5G TARMOQLARIDA MASSIVE MIMO TEXNOLOGIYASINI JORIY ETISHNING TAHLILI	226-232
Bozarov Baxromjon Ilxomovich, Fure almashtirishlarini taqribiy hisoblash uchun optimal kvadratur formulalar	233-235
Xusanova Moxira Qurbonaliyevna, TARMOQ QURILMALARIDA DEMILITARIZATSIYALANGAN ZONA (DMZ) NI SOZLASH ORQALI XAVFSIZLIKNI TA'MINLASH	236-239
Ravshan Indiaminov, Sulton Khakberdiyev, INTERACTION BETWEEN MAGNETIC FIELDS AND THIN SHELLS	240-244
Muradov Muhammad Murod o'g'li, Mobil aloqa tayanch stansiyalarini qayta tiklanuvchan energiya ta'minot manbalaridan foydalangan holda energiya bilan ta'minlash xususiyatlari	245-250
Kabildjanov Aleksandr Sabitovich, Pulatov G'iyos Gofurjonovich, Pulatova Gulxayo Azamjon qizi, OB-HAVO SHAROITLARINING YURAK QON BOSIMI KASALLIKLARIGA TA'SIRINI MLP MODELIDA OPTIMALLASHTIRISH	251-255
Okhunov Dilshod Mamatjonovich, Okhunov Mamatjon Xamidovich, Azizov IskandarAbdusalim ugli, Ismoilzhonov Abdullokh Farrukhbk ugli, THE USE OF BIG DATA IN THE DIGITAL ECONOMY	256-260
Abduraimov Dostonbek Egamnazar o'g'li, ELASTIKLIK NAZARIYASI MASALASIGA LIBMAN TIPIDAGI ITERATSION USULNI QO'LLASHNING MATEMATIK MODELI	261-266
Мамадалиев Фозилжон Абдуллаевич, Новый подход составления математической модели для определения параметров торможения автомобиля в экстремальных условиях эксплуатации	267-269
Nasriddinov Otadavlat Usubjonovich, FIZIK MASALALARNI MATEMATIK PAKETLAR YORDAMIDA MODELLASHTIRISH	270-272
Jo'rayev Mansurbek Mirkomilovich, Ro'zaliyev Abdumalikjon Vahobjon o'g'li, AVTOMATLASHTIRILGAN MONITORING TIZIMI SIMSIZ SENSOR TARMOG'IDA MA'LUMOTLARNI UZATISH	273-278
Shamsiyeva Xabiba Gafurovna, VIDEO MA'LUMOTLARGA ISHLOV BERISH VA KOMPYUTERLI KO'RISH ALGORITMLARINING APPARAT DASTURIY MAJMUI	279-284
Atajonov Muhiddin Odiljonovich, AVTONOM FOTOELEKTRIK MODULNI MODELLASHTIRISH	285-288
J.M. Kurbanov, S.S.Sabirov, J.J.Kurbonov, NANOKATALIZATOR OLIISH TEXNOLOGIYASIDA "NAVBAHOR" BENTONITINI QURITISH VA KUYDIRISH JARAYONLARINING TERMOGRAVIMETRIK TAHLILI	289-293
Umarov Shukhratjon, Rakhmonov Ozodbek, ASSESSMENT OF THE LEVEL OF SECURITY AVAILABLE IN 4G AND 5G MOBILE COMMUNICATION NETWORKS	294-297
Soliyev Bahromjon Nabijonovich, Elektron tijorat savdolarini dasturiy yondashuvi tahlilida metodlar, matematik model va amaliy ko'rsatkichlar	298-302
Asrayev Muhammadmullo Abdullajon o'g'li, SINFLAR ORASIDAGI MASOFA, QAROR QABUL QILISH QOIDASI VA AJRATISH FUNKSIYASI	303-305

MUNDARIJA | ОГЛАВЛЕНИЕ | TABLE OF CONTENTS

Polvonov Baxtiyor Zaylobidinovich, Khudoyberdieva Muxayyoxon Zoirjon qizi, Abdubannabov Mo'yudinjon Iqboljon o'g'li, Ergasheva Gulruksor Qobiljon qizi, Tohirjonova Zahro Shovkatjon qizi, Mamasodiqov Shohjahon, CHARACTERIZATION OF PHOTOLUMINESCENCE SPECTRUM OF CHALCOGENIDE CADMIUM-BASED SEMICONDUCTOR POLYCRYSTALLINE FILMS	306-315
Sharibayev Nosirjon Yusupjanovich, Musayev Xurshid Sharifjonovich, TRIKOTAJ TO'QIMALARINI REAL VAQT REJIMIDA ANIQLANGAN NUQSONLARNI TAHLIL QILISH	316-320
Эргашев Отабек Мирзапулатович, Асомиддинов Бекзод, СОЗДАНИЕ ПРОГРАММНЫХ МОДУЛЕЙ ДЛЯ РЕШЕНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ЗАДАЧ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ	321-326
Djurayev Sherzod Sobirjonovich, Ermatova Zarina Qaxramonovna, YANGI KONSTRUKSIYADAGI MULTISIKLON QURILMASINING ENERGIYA SAMARADORLIGINI TAHLIL QILISH	327-331
J.M. Kurbanov, S.S.Sabirov, J.J.Kurbonov, "NAVBAHOR" BENTONITINING MODIFIKATSIYALANGAN NAMUNASINI O'YUCH EMMda QIZDIRISH HARORATIGA QARAB TEKSTURA XUSUSIYATLARINING O'ZGARISHI	332-337
Sharibayev Nosirjon Yusubjanovich, Kayumov Ahror Muminjonovich, SINOV YORDAMIDA TRIKOTAJ MAXSULOTLARINI SHAKL SAQLASH VA DEFORMATSIYALANISH JARAYONLARINI MONITORINGI	338-343
Muminov Kamolkhon Ziyodjon o'g'li, Artificial Intelligence in Cybersecurity, Revolutionizing Threat Detection and Response Systems	344-347
Тажибаев Илхом Бахтиёрович, ОБРАБОТКА МНОГОКАНАЛЬНЫХ СИГНАЛОВ В РАДИОЧАСТОТНЫХ И ОПТИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ	348-351
Karimov Sardor Ilhom ugli, Sotvoldiyeva Dildora Botirjon qizi, Karimova Barnokhon Ibrahimjon qizi, COMPARISON OF MULTISERVICE REMOTE SENSING DATA FOR VEGETATION INDEX ANALYSIS	352-354
Abdurasulova Dilnoza Botirali kizi, PNEUMATIC AND HYDRAULIC TECHNICAL TOOLS OF AUTOMATION	355-359
Абдукадиров Бахтиёр Абдувахитович, СПОСОБЫ НАСТРОЙКИ ВЕСОВ ДЛЯ СНИЖЕНИЯ ПОТЕРЬ ПРИ ОБУЧЕНИИ ДАННЫХ В НЕЙРОННЫХ СЕТЯХ	360-365
Turakulov Otabek Xolmirzayevich, Mamaraufov Odil Abdixamitovich, IJTIMOYI TARMOQLARDA ELEKTRON MATNLI MA'LUMOTLARNI TASNIFLASHNING NEYRON-NORAVSHAN ALGORITMI	366-370
Asrayev Muhammadmullo Abdullajon og'li, Muxtoriddinov Muhammadyusuf Temirxon o'g'li, REGIONS APPLICATIONS SYSTEMS RECOGNITION	371-373
Raximov Baxtiyor Nematovich, Yo'ldosheva Dilfuza Shokir qizi, Majmuaviy markazlashtirilgan tizimlarning arxitekturasi va funksiyalari	374-378
Нурилло Мамадалиев Азизиллоевич, Моделирование конфликтных ситуаций телевизионных изображений в процессе обработки видеoinформации	379-381
A.A. Otaxonov, ОБНАРУЖЕНИЕ И ОЦЕНКА ФИШИНГОВЫХ URL-АДРЕСОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ АЛГОРИТМОВ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ	382-390
Akbarov Xatam Ulmasaliyevich, Ergashev Dilshodbek Mamasodiqovich, X12M MARKALI PO'LAT UCHUN TERMOSIKLLI ISHLOV BERISHNI AMALGA OSHIRISH PARAMETRLARI	391-396
Abdukodirov Abduvaxit Gapirovich, Abdukadirov Baxtiyor Abduvaxitovich, YUZ TASVIRLARINI GEOMETRIK NORMALLASHTIRISH ALGORITMINI ISHLAB CHIQISH	397-401
D.B.Abdurasulova, T.U.Abduhafizov, RAQAMLI IQTISODIYOTNING O'SISHI VA UNING TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA TA'SIRI	402-405
Ibragimov Navro'zbek Kimsanbayevich, Hududiy oliy ta'lim muassasalarida raqobat ustunligini ta'minlashning diagnostik tahlil qilish uchun dasturiy ta'minot	406-413
Melikuziyev Azimjon Latifjon ugli, USING COMPUTER-SIMULATOR PROGRAMS IN TEACHING PARALINGUISTIC UNITS	414-417
Soliev B.N., Ismoilova M.R., ELEKTRON TIJORATDA QAYTARILISHLARNI OPTIMALLASHTIRISH VA ULARNING NATIJALARI	418-421
Ergashev Otabek Mirzapulatovich, FUZZY RULE BASE DESIGN FOR NUMERICAL DATA ANALYSIS	422-428
Abdukadirova Gulbahor Xomidjon qizi, Abduqodirova Mohizoda Ilxomidin qizi, YUZ TASVIRLARIGA DASTLABKI ISHLOV BERISHDA NEYRON TARMOQ ALGORITMLARINI QO'LLASH SAMARADORLIGI	429-436
Садикова Мунира Алишеровна, ТРАНСФОРМАЦИЯ УПРАВЛЕНИЯ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ	437-444
Pulatov Sherzod Utkurovich, Djumaniyazov Otabek Baxtiyarovich, THE ROLE OF IoT TECHNOLOGIES IN MONITORING THE ENVIRONMENTAL IMPACT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE KHOREZM REGION	445-448
Mukhammadyunus Norinov, RESEARCH ON INCREASING THE BRIGHTNESS OF TELEVISION IMAGES	449-455
Arabboyev Alisher Avazbek o'g'li, DIFFIE-HELLMAN ALGORITMI VA XAVFSIZ KALIT ALMASHISH PROTOKOLLARI	456-458
Raximov Baxtiyor Nematovich, G'oiyova Xumora Qobiljon qizi, Ovoz tovushlari intellektual taxlili asosida videokuzatuz tizimini boshqarish	459-462

PRESENT YENGIL VAZNLI KRIPTOGRAFIK ALGORITMINING TAHLILI

Xudoykulov Zarif Turakulovich,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot
texnologiyalari universiteti, "Kriptologiya" kafedrasini
mudiri, Phd., dotsent, Toshkent, O'zbekiston
e-mail: zarif.khudoykulov@tuit.uz

Qozoqova To'xtajon Qaxramon qizi,

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot
texnologiyalari universiteti, "Kriptologiya" kafedrasini
assistenti, Toshkent, O'zbekiston
e-mail: qozoqovat1516@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada IoT qurilmalari va ularda foydalaniladigan kam resurs sarfiga ega, yengil vaznli kriptografik algoritmlar haqida qiyosiy tahlil ma'lumotlari, bajarilgan tadqiqotlar natijalari keltirilgan. Xususan, PRESENT yengil vaznli shifrlash algoritmini ishlash bosqichlari, ushbu algoritmni SPEAK shifrlash algoritmi bilan bir xil muhitida (ya'ni, CrypTool 2.1 dasturida) qiyosiy tahlil qilindi. Tahlil natijalari PRESENT yengil vaznli shifrlash algoritmini IoT qurilmalarida xavfsizlik masalalariga javob bera olishi uchun takomillashtirish va roundlar sonini kamaytirish kerakligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: PRESENT, IoT, yengil vaznli kriptografiya, NIST, Simon, SPEAK, Katan, Klein

Kirish. Hozirgi kunda jadal rivojlanayotgan IoT (Internet of Things) texnologiyalari kundalik faoliyatda muhim o'rin egallaydi. IoT bir-biri bilan bog'langan bir nechta qurilmadan iborat bo'lib, ular o'zaro doimiy ravishda ma'lumot va axborot almashadilar. IoT texnologiyalari kengaygan sari, ularga qaratilgan xavfsizlik talablari ham kuchaymoqda. ThreatLabzning hisobotiga ko'ra IoT qurilmalariga hujumlar yiliga 45 % oshmoqda [1]. Ushbu ma'lumotlar asosida, xavfsizlik talablarini kuchaytish maqsadida IoT texnologiyalari xavfsizligini asosi bo'lgan yengil vaznli kriptografik (lightweight cryptography) algoritmlar samaradorligini oshirish va ularni takomillashtirish masalasini dolzarb deb aytish mumkin.

Yengil vaznli kriptografiya bu hisoblash quvvati, xotira hajmi va energiya sarfi cheklangan qurilmalar uchun mo'ljallangan kriptografik algoritmlar. Bu algoritmlarni yaratilish tarixi IoT texnologiyalari rivojlanish boshqichiga to'g'ri keladi. 2011-yilda NIST (National Institute of Standards and Technology) tomonidan tanlov o'tkazildi. Ushbu tanlov davomida PRESENT, SIMON, SPECK,

KATAN, va KLEIN kabi algoritmlar qatnashdi. Bu algoritmlar o'zlarining kichik o'lchamlari va kam resurslar talab qilishi bilan ajralib turardi va ularni bu xususiyatlari boshqa algoritmlardan ustunlik qildi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Mavzu doirasida ko'plab adabiyotlar va maqolalar tahlil qilindi. Yengil vaznli shifrlash algoritmlarining tahlili va ularning samaradorligini oshirish borasida bir qancha tadqiqotlar o'tkazilgan, PRESENT shifrlash algoritmi ham shular qatoridadir. Xususan, Muhammad Rana va boshqalar tomonidan [2] yozilgan maqolada IoT qurilmalarida resurs cheklanganlik sababi ularda qo'llanilgan yengil vaznli shifrlash algoritmlarini tahlili keltirilgan. Bunda shu algoritmlarni xavfsizlik samaradorligi, tezlik va qurilmalardagi energiya sarfi bo'yicha tahlillar amalga oshirilgan. Christophe De Canniere va boshqalar [3] tomonidan 32, 48 va 64 bitlik blok o'lchamlarini qo'llaydigan, 80 bitlik kalitdan foydalanadigan KATAN shifri ishlab chiqilgan. Ushbu algoritmda kalit qurilmaga o'rnatib yuboriladi (burnt-in). Matn nusxasi registrga yuklanadi va shifrlash jarayoni boshlanadi.

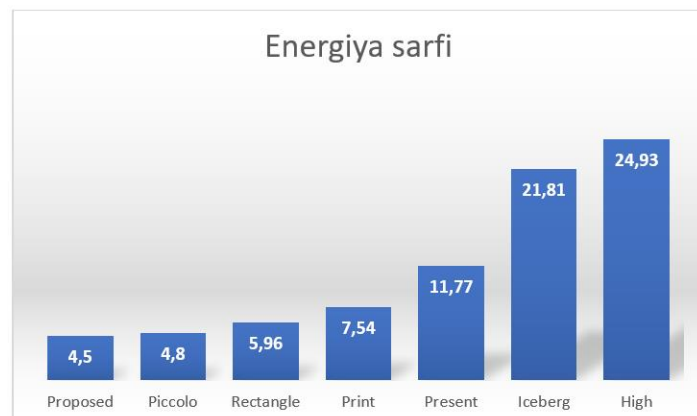
Julia Borghoff va boshqalar [4] tomonidan ishlab chiqilgan PRINCE shifri 64 bitlik blok o'lchami va 128 bitlik kalitdan foydalanadi. Ushbu shifr kalitni matn bo'ylab tarqatadi va kriptologik hujumlarning oldini olish uchun maxsus mexanizmlarga ega. Deukjo Hong va boshqalar [5] esa Feistel tarmog'iga asoslangan shifrnı ishlab chiqishgan. U ham 64 bitlik blok o'lchami va 128 bitlik kalitdan foydalanadi. Algoritm oddiy XOR va siljitish (shift) operatsiyalarini F_0 va F_{31} funksiyalarida qo'llaydi.

Ray Beaulieu va boshqalar [6] tomonidan har xil blok va kalit o'lchamlariga ega bo'lgan shifrlar ishlab chiqilgan. Ushbu shifrlar apparat va dasturiy tizimlarning protsessorlardagi tuzilishini takomillashtirishga mo'ljallangan. Shifr modulyar qo'shish, XOR, chapga va o'ngga aylanish (circular shift) operatsiyalaridan foydalanadi. Yengil vaznli kriptografiya algoritmlari bo'yicha sharh Kong Jia Hao va boshqalar tomonidan muhokama qilingan. Ular energiya va resurslarni samarali ishlatish uchun optimallashtirilgan algoritmlar haqida ma'lumot beradi.

Gauravm Bansod [7] tomonidan PRESENT-GRP gibrid usuli tushuntirilgan. Bu usulda kirish ma'lumotlari bloklari PRESENT S-box orqali tarqatilib, chiqish ma'lumotlari PRESENT-GRP algoritmi yordamida akslantirilib, keyin o'rin almashtirish qatlamiga o'tkaziladi. PRESENT-GRP algoritmi S-box 4x4 tuzilishda yaratilgan bo'lib, murakkablik va energiya iste'molini kamaytirishga qaratilgan.

64-bitli qiymat ustida operatsiya bajarish uchun loyihalash shunday amalga oshirilganki, u faqat 16 ta 4-bitli PRESENT S-boxdan foydalanadi va PRESENT GRPga permutatsiya uchun uzatiladi. PRESENT-GRP gibrid strukturasi xotira talabi mavjud algoritmlarga nisbatan ancha kam. GRP P-box gatellar ekvivalentini kamaytirish uchun yetti bosqichdan foydalanadi. Bitlar quyidagicha guruhlanadi: birinchi guruh 0-bit va 64-bitni, ikkinchi guruh 1-bit va 65-bitni o'z ichiga oladi va hokazo. Shifrlash algoritmlarining yengil vaznli apparat va dasturiy ta'minotda amalga oshirilishi haqida George Hatzivasilis va boshqalar [8] tomonidan ham muhokama qilingan.

Quvvat sarfi IoT qurilmalarida hozirda eng muhim omillardan biri. Ushbu talab doirasida Muhammad Rana o'z maqolasida quyidagicha tadqiqot natijalarini e'lon qildi. 1-rasmda keltirilgan Proposed, Piccolo, Rectangle, Print, Present, Iceberg, High algoritmlarini quvvat sarfi ustunlar shaklida keltirilgan [2].

1-rasm. Turli yengil vaznli algoritmlarning energiya sarfi

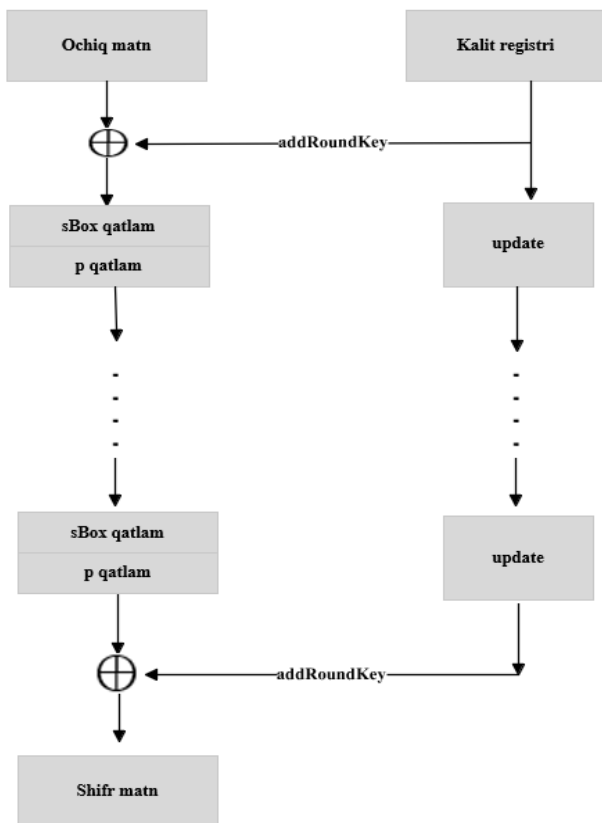
Yengil vaznli algoritm tavsifi. PRESENT- bu yengil vaznli blokli shifrlash algoritmi bo'lib, 2007-yilda Andrey Bogdanov va boshqalar tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu algoritm asosan apparat va dasturiy ta'minot resurslari cheklangan tizimlar, masalan, IoT qurilmalari, RFID texnologiyalari va sensor tarmoqlari uchun mo'ljallangan. 2012-yilda Xalqaro Global Elektron Spetsializatsiya Komissiyasi (ISO/IEC) tomonidan nazorat qilingan va asosan yengil vaznli kriptografiya uchun moslashtirilgan.

Algoritmni afzalliklari. Kichik tranzistor soni, past energiya sarfi va xavfsizlikni ta'minlash uchun optimallashtirilgan. PRESENT algoritmi o'zining ko'plab afzalliklariga qaramay, bir nechta kamchiliklari mavjud. Dasturiy ta'minotda algoritmning shifrlash tezligi past. PRESENT asosan apparat muhitida samarali ishlash uchun mo'ljallangan. Dasturiy ta'minotda ishlash tezligi boshqa yengil vaznli algoritmlarga nisbatan pastroq. Algoritmning keyingi kamchiligi bu uning kalit uzunligi. 80 bitlik kalit uzunligi uzoq muddatli xavfsizlik uchun yetarli emas, chunki hisoblash quvvatining oshishi bilan bruteforce texnologiyasi yordamida kalitni oshkor bo'ladi. 128 bitlik PRESENT algoritmi mavjud lekin

80 bitli kalit uzunligi mavjud varianti ko‘proq ishlatiladi. Algoritm differensial va chiziqli kriptotahlilarga bardoshsiz. Algoritm 31 rounddan iborat bo‘lib, bu boshqa yengil vaznli shifrlash algoritmlariga nisbatan ko‘proq. Bu ko‘proq energiya sarfiga olib kelishi mumkin. Algoritm autentifikatsiya yoki ma’lumotlarning yaxlitligini ta’minlash uchun qo‘shimcha mexanizmlarni o‘z ichiga olmaydi. Bu uning ma’lum xavfsizlik talablari uchun mos emasligiga olib kelishi mumkin.

Ishlash prinsipi. PRESENT blokli shifrlash algoritmi SP (Substitution-Permutation Network) tarmog‘iga misol va u 31 raunddan iborat. Blok uzunligi 64 bitni tashkil qiladi va ikkita 80 va 128 bitli kalit uzunligiga ega. Qo‘llanilish sohalarini hisobga olgan holda, 80-bitli kalit uzunligidagi versiyasi keng qo‘llaniladi. Bu odatda past darajadagi xavfsizlik (low-security) ilovalarida talab qilinadigan darajada xavfsizlikni ta’minlaydi.

2-rasm. Present shifrlash algoritmini tavsifi

Algoritm 31 round quyidagilarni o‘z ichiga oladi round kaliti K_i uchun $1 \leq i \leq 32$ ni kiritish uchun

XOR amali, bunda K_{32} post-whitening uchun ishlatiladi, chiziqli bit darajasidagi permutatsiya va chiziqsiz almashtirish qatlami. Chiziqsiz qatlamda bitta 4-bitli S-box ishlatiladi u har bir roundda 16 marta parallel ravishda qo‘llaniladi. Shifrlash algoritmi 1-rasmda tasvirlangan va har bir bosqich ketma-ketligi quyidagicha aniqlangan.

addRoundKey. Berilgan round kalit $K_i = k_{63}^i \dots \dots k_0^i$ uchun $1 \leq i \leq 32$ va joriy holatda $b_{63} \dots \dots b_0$, addRoundKey $0 \leq j \leq 63$ iborat,

$$b_j \rightarrow b_j \oplus k_j^i \quad (1)$$

sBox qatlam. S-box PRESENT shifrlash algoritmidagi 4-bitli $S: F_2^4 \rightarrow F_2^4$ bu S-boxning o‘n oltilik tizimida quyidagi 1-jadvalda berilgan.

1-jadval. S jadvalning o‘n oltilik tizimda qiymati

x	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	A	B	C	D	E	F
S(x)	C	5	6	B	9	0	A	D	3	E	F	8	4	7	1	2

sBoxLayer uchun joriy holat $b_{63} \dots \dots b_0$ o‘n oltita 4 bitli so‘zlar sifatida ko‘rib chiqiladi. $w_{15} \dots \dots w_0$, bu yerda $w_i = b_{4*i+3} || b_{4*i+2} || b_{4*i+1} || b_{4*i}$ uchun $0 \leq i \leq 15$ va chiquvchi $S(w_i)$ qiymatlarini taqdim etadi.

pLayer. PRESENT shifrlash algoritmidagi 2-jadvalda permutatsiya jadvali berilgan. i bit $P(i)$ ni qiymatlarini qabul qiladi.

2-jadval. Permutatsiya jadvali

I	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
P(i)	0	16	32	48	1	17	33	49	2	18	34	50	3	19	35	51
I	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
P(i)	4	20	36	52	5	21	37	53	6	22	38	54	7	23	39	55
I	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47
P(i)	8	24	40	56	9	25	41	57	10	26	42	58	11	27	43	59
I	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63
P(i)	12	28	44	60	13	29	45	61	14	30	46	62	15	31	47	63

PRESENT algoritmi 80 yoki 128 bitli kalitlar mavjud, bu yerda 80-bitli kalit uchun ishlash ketma-ketligi keltirilgan. Foydalanuvchi tomonidan taqdim etilgan kalit K registrida saqlanadi va quyidagicha ifodalanadi:

$$K = k_{79}k_{78} \dots \dots k_0 \quad (2)$$

Bu yerda, k_{79} - eng boshida (chapdagi) bit va k_0 - eng oxirgi (o‘ngdagi) bitni bildiradi.

Raund kalitini olish (Round Key Extraction)

Har bir raundda 64-bitli raund kaliti K_i olinadi, bu esa K registrining hozirgi holatining chapdagi 64 bitidan iborat.

$$K_i = k_{79}k_{78} \dots \dots k_{16} = K_{63} \dots \dots K_0 \quad (3)$$

Bu yerda, K_i 80 bitli kalitni generatsiya qiladi va uning 64 ta bitlari K registrining chap tomonidan olinadi.

Kalitni yangilash (Key Update):

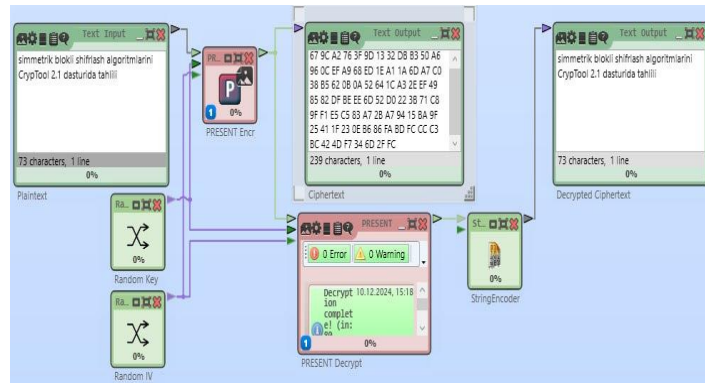
Raund kaliti K_i generatsiya qilingach K registri yangilanadi. Yangilash jarayoni quyidagicha amalga oshiriladi.

K registrining bitlari bir pozitsiyaga chapga aylantiriladi. Bu holatda chapdagi 61 bit o‘ng tomonga ko‘chiriladi (left shift operation).

- S-box yordamida kalitning yuqori 4 bitiga chiziqsiz almashtirish (substitution) qo‘llaniladi.
- Round raqamiga asoslanib, kalitning oxirgi bitlari yangilanadi.

Har bir raundda yangi kalit yuqorida keltirilgan tartibda hosil qilinadi va K registri yangilanadi. Bu jarayon key schedule deb ataladi va algoritm bardoshlilikini oshirishda muhim ro‘l o‘ynaydi. Har bir raundda yangi kalitning hosil bo‘lishi, algoritmini va uning tahlil qilish jarayonini murakkablashtiradi.

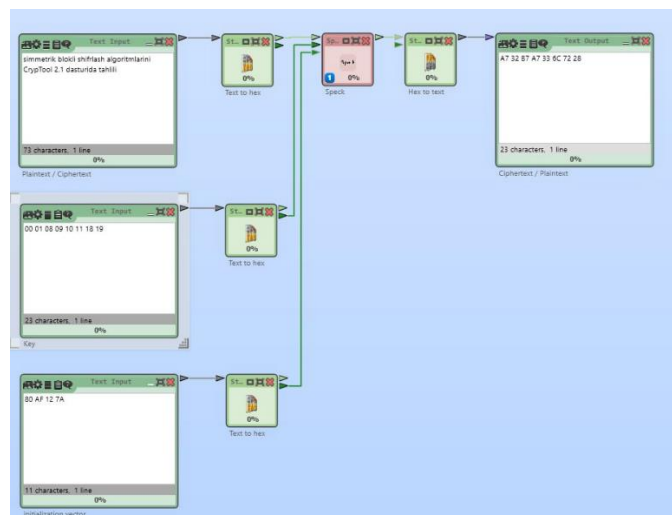
Natijalar. PRESENT shifrlash algoritmini CrypTool 2.1 dasturi ta‘minot muhitida ishlatib ko‘rildi va algoritmnini solishtirish uchun ikkinchi algoritm sifatida Speck blokli shifrlash algoritmi tanlab olindi va quyidagi natijalar olindi. PRESENT shifrlash algoritmi uchun quyidagi ochiq matn kiritildi. Algoritmni ishlash sxemasi 3-rasmda keltirildi.

3-rasm. PRESENT shifrlash algoritmini dasturiy ta‘minotda ishlash jarayoni

3-rasmda PRESENT shifrlash algoritmidagi ochiq matn sifatida “simmetrik blokli shifrlash algoritmlarini CrypTool 2.1 dasturida tahlili” olindi va Text Output da shifrmata chiqdi.

Algoritmni imkoniyatlarini solishtirish maqsadida SPECK yengil vaznli shifrlash algoritmi tanlab olindi. SPECK - bu 2013-yilda AQSh Milliy Xavfsizlik Agentligi (NSA) tomonidan taklif qilingan mashhur yengil shifrlash algoritmidir. Uning maqsadi cheklangan qurilmalarda xavfsizlikni ta‘minlashdir.

4-rasm. SPECK shifrlash algoritmini dasturiy ta‘minotda ishlash jarayoni

4-rasmda SPECK shifrlash algoritmidagi ochiq matn sifatida “simmetrik blokli shifrlash algoritmlarini CrypTool 2.1 dasturida tahlili” olindi va Text Outputda shifrmata chiqdi.

Olingan natijalar asosida tahliliy jadval hosil bo'ldi. 3-jadvalda PRESENT va SPECK shifrlash algoritmlarining natijalari qayd qilindi. Jadvalda algoritmlarning kiruvchi ma'lumotlari (plaintext, key, va initialization vector) va ularning chiqish natijalari (ciphertext va qayta ochilgan plaintext) ko'rsatiladi.

3-jadval. Algoritmlarning o'zaro xususiyatlari

Xususiyat	PRESENT	SPECK
Ochiq matn	Simmetrik blokli shifrlash algoritmlarini CrypTool 2.1 dasturida tahlili	Simmetrik blokli shifrlash algoritmlarini CrypTool 2.1 dasturida tahlili
Kalit	Tasodifiy (Random Key)	00 01 08 09 10 11 18 19
IV (initialization Vector)	Tasodifiy (Random IV)	80 AF 12 7A
Shifr matn	67 9C A2 76 3F 9D 13 32 DB B3 50 A6	A7 32 B7 A7 33 6C 72 28

IoT (Internet of Things) qurilmalari uchun shifrlash algoritmlarini tanlashda ularning energiya samaradorligi muhim ahamiyatga ega. 4-jadvalda PRESENT va SPECK shifrlash algoritmlarining IoT qurilmalari uchun energiya samaradorligini solishtirma tahlili keltirildi.

4-jadval. Simmetrik shifrlash algoritmlarni energiya samaradorligi bo'yicha solishtirma jadvali

Xususiyat	PRESENT	SPECK
Blok hajmi	64 bit	32, 64, 128 bit
Kalit uzunligi	80, 128 bit	64, 96, 128 bit
Shifrlash davrlar soni	31	22
Shifrlash uchun energiya	4.5 μ J	2.5 μ J
Resurs talabi	Kam	Juda kam
Xavfsizlik darajasi	Yuqori	O'rtacha-yuqori
Tezlik	Dasturiy muhitda sekinroq	Dasturiy muhitda tezroq

Xulosa sifatida shuni aytish joizki yengil vaznli kriptografik algoritmlar IoT qurilmalari uchun samarali shifrlash, xavfsizlikni ta'minlash imkoniyatlarini taqdim etadi. PRESENT yengil vaznli kriptografik algoritmi ham shular jumlasidandir. IoT qurilmalarida energiya sarfini kamaytiruvchi yengil vaznli kriptografik algoritmlarga ehtiyoj mavjud bu esa yengil vaznli kriptografik algoritmni ishlash samaradorligini yanada takomillashtirish muammolari mavjudligini ko'rsatadi. Xavfsizlik darajasi yuqori talab qilinadigan IoT qurilmalari (sog'liqni saqlash qurilmalari, sanoat IoT) uchun mos yengil vaznli shifrlash algoritmining ishlash samaradorligini oshirish muhim vazifa qilib belgilandi. Qiyosiy tahlil natijasi sifatida quyidagilar keltirildi. Jumladan, apparat resurslari cheklangan bo'lsa PRESENT algoritmi yaxshi tanlov hisoblanadi. Kam quvvatli IoT qurilmalari uchun mos. Energiya samaradorligi va tezlik bo'lsa, SPECK shifrlash algoritmini tanlash afzalroq. Agar xavfsizlik va apparat resurslarining minimal bo'lishi talab qilinsa PRESENT yaxshi tanlovdir. Tezlikni oshirish vaqtini kamaytirish uchun iteratsiyalar sonini 28 ta deb qabul qilish kechikishlarni optimallashtirish va bunga parallel ravishda energiya sarfini kamaytirishga olib keladi. Ushbu berilgan taklif amaliy natijalari tadqiqotni keyingi bosqichida amalga oshirilishi vazifa qilib belgilandi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Zscaler ThreatLabz. (2024, November 22). New ThreatLabz report: Mobile remains the top threat vector with 111% spyware growth. Zscaler.
- Rana, M. & Mamun, Q & Islam, R. Balancing Security and Efficiency: A Power Consumption Analysis of a Lightweight Block Cipher. Electronics 2024, 13, 4325. <https://doi.org/10.3390/electronics13214325>
- Christophe De Canniere & Orr Dunkelman & Miroslav Knezevic., KATAN and KTANTAN- a family of small and efficient hardware-oriented block ciphers., Cryptographic Hardware and Embedded Systems-CHES

- 2009., Springer LNCS, vol. 5747, 2009, pp. 272–288.
4. J. Borghoff., PRINCE—a low-latency block cipher for pervasive computing applications., Advances in Cryptology—ASIACRYPT., Springer LNCS, vol. 7658, 2012, pp. 208–225.
 5. Ray Beaulieu & Douglas Shors, Jason Smith & Stefan Treatman Clark, Bryan Weeks & Louis Wingers., The SIMON and SPECK families of lightweight block ciphers., IACR Cryptology ePrint Archive (2013).
 6. Deukjo Hong & Jaechul Sung, Seokhie Hong & Jongin Lim & Sangjin Lee., HIGHT: A new block cipher suitable for low-resource device., Cryptographic Hardware and Embedded Systems., Springer Berlin Heidelberg, 2006, pp. 46–59.
 7. Gaurav Bansod & Nishchal Raval., Implementation of a new lightweight encryption design for embedded security, IEEE Trans. Inf. Forensics Security. 10 (1) (2015) 142–151.
 8. G Hatzivasilis & K Fysarakis, I Papaestathi & H Favas., Review of light weight block ciphers., J. Cryptogr. Eng. 8 (2) (2017) 141–184.
 9. Dixit R & Kumar L & Verma S, Gupta K & Jain S., An overview of lightweight cipher., CEUR Workshop Proceedings. <https://doi.org/10.1016/j.aci.2018>.
 10. Bogdanov A & Knudsen L. Leander G & Paar "PRESENT: An ultra-lightweight block cipher"., In Workshop on Cryptographic Hardware and Embedded Systems (pp. 450-466). Springer, Berlin, Heidelberg.
 11. Fernando M. & Mahmud S. & Wang S., Lightweight encryption for IoT applications: A comprehensive review., Discover Internet of Things, 3(1), 100100. <https://doi.org/10.1016/j.discint.2023.100100>.
 12. Qozoqova T.Q. & Shamshiyeva B.M., Applying the CryptoSMT software tool to symmetric block encryption algorithms. pp-750-754
 13. Qozoqova T.Q. [Teaching cryptanalysis of classic encryption methods using modern tools.](#) «ИННОВАЦИИ, ЗНАНИЯ, ОПЫТ – ВЕКТОРЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТРЕКОВ» КНИГА I
 14. <https://www.zscaler.com/blogs/security-research/new-threatlabz-report-mobile-remains-top-threat-vector-111-spyware-growth>

